

ούτε κήπους του Κεραμεικού, ούτε Πινακοθήκη και Γλυπτοθήκη. Ο καιρός τέτοιων μνημείων έχει περάσει για την Αθήνα του Περικλή, ή μάλλον για την Αθήνα του Όθωνα δεν έχει ακόμη Ξαναγυρίσει. Αλλά, από έναν σωρό ερείπων, έχει γίνει ένας κατοικήσιμος τόπος, από ένα κατεστραμμένο χωριό, ένας ευχάριστος την όψη τόπος, από ένα τούρκικο επαρχιακό κατακμημένο μέρος, η πρωτεύουσα και η έδρα της Διοίκησης ενός νεαρού, γεμάτου σφρίγος βασιλείου.

Όποιος, στα 1832 έφθανε στον Πειραιά, έβρισκε αυτή την ωραία και περιορισμένη «δεξαμενή» έρημη και άδεια, και έβλεπε μονάχα σε κάποια άκρη της αγκυροβολημένο ένα άθλιο καϊκι. Αφού αγκυροβολούσε δίπλα του, έβγαине καβάλα στη ράχη ενός ναύτη στην παραλία, όπου δεν υπήρχε ακόμη καμιά αποβάθρα, καμιά σκάλα που να βοηθά την αποβίβαση. Εδώ τον υποδεχόταν κάπου μια ντουζίνα φουκαριόρικων καλυβιών, φτιαγμένων από συγκαλλημένο χώμα και σανίδια. Μπροστά από ένα τέτοιο καλύβι καθόντανε, καπνίζοντας τα τσιμπούκια τους και μωσουλώντας, μερικοί κουρελιάρηδες Τούρκοι στρατιώτες, ο Τελώνης και η φρουρά του. Τα υπόλοιπα ήταν καφενεΐα και κρσοπουλειά. Ο ταξιδιώτης έβρισκε με κόπο δυο άλογα για να μεταφέρει τον εαυτό του και τις αποσκευές του στην πόλη της Παλλάδος. Συνήθως το άλογο ήταν εφοδιασμένο μόνο με σαμάρι. Ζητούσε στο μεταξύ ένα άλογο ιππασίας με τούρκικο σαμάρι και χάρις σ' αυτό, που από απειρία υποχρεώνονταν να βάλει ένα τέτοιο μαρτυρικό σάγμα, έμενε μισοδρομής. Όταν έφθανε στην Αθήνα δεν έβρισκε τίποτα περισσότερο από ερείπια που είχαν μαζευτεί στους δρόμους απ' τα δόντια του χρόνου και τις καταστροφές της εκστρατείας και προερχόντανε από μεγάλα ξύλινα οικοδομήματα. Και... τρεις φορές μακάρι σε κείνον που δεν είχε να παραπονεθεί για ματώματα και πληγώματα από το σαμάρι. Το ότι υπήρχαν φράγκικες σέλες –όπως ισχυρίζονται αειόπιστα πρόσωπα– αυτό αμφισβητείται σ' ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα, απ' το Μεσολόγγι και την Βόνιτσα ως τις Θερμοπύλες και το Σούνιο. Άλλοι, ωστόσο, θέλουν να βεβαιώσουν ότι είχαν βρει τρεις-τέσσερες τέτοιες σέλες σε μερικούς Εγγλέζους, στην Αθήνα. Πηγαίνοντας, σιγά σιγά, πάνω σ' ένα ανώμαλο και τον χειμώνα σχεδόν ολολόσπωτο δρόμο, περνούσε μετά ο ταξιδιώτης μπροστά από χωματένια οχυρά που θύμιζαν τα γεγονότα του 1827, τραβούσε προς την Αθήνα, και αντίκριζε απ' το μικρό ύψωμα, κοντά στην Αγία Τριάδα, για πρώτη φορά, το σωρό της στάχτης που έπιανε όλο τον τόπο της πόλης.

Ας προσπαθήσουμε τώρα μια αποβίβαση στον Πειραιά του 1836. Από μια άνετη σκάλα κατεβαίνει ο ταξιδιώτης στην Ξηρά και βρίσκει μια μικρή, για την ώρα, αλλά νοικοκυρεμένη πόλη με καλοχτισμένα σπίτια και άλλα κτήρια. Μαγαζιά κι απ' τις δυο μεριές των δρόμων τον προσκαλούν να προμηθευτεί τα μικροπράγματα εκείνα της άνεσης και της καθημερινής ανάγκης, που κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του θα του τελειώσαν. Διψάει; Μπορεί να απολαύσει σε μικρά μαγαζιά τα καλύτερα γαλλικά κρασιά και τις μπίρες απ' τη Λυόν και τη Μασσαλία... Νιώθει άρρωστος; Βρίσκει αμέσως γιατρό και φαρμακοποιό. Ενώ διαβάζει σε μια γωνιά του δρόμου τα δρομολόγια για να πληροφορηθεί τις ώρες αναχώρησης του όμνιμπος (που λέγεται παντοφορείον) και της βασιλικής ταχυδρομικής άμαξας, έχουν μαζευτεί γύρω του εκμισθωτές αλόγων και αμαξάδες και του προσφέρουν τα άλογά τους και τα αμάξια τους.

Embarras de richesse (αμχανία αφθονίας)! Δεν Ξέρει τι να προτιμήσει! Να πάει καβάλα ή να πάει με άμαξα, είτε με το όμνιμπος, είτε με την ταχυδρομική άμαξα; Διαλέγει, τέλος, το τελευταίο αυτό και κυλά πάνω σ' έναν καλοστρωμένο δρόμο, αφήνοντας στα δεξιά του το μνημείο του ηρωικού Καραϊσκάκη και των άλλων υπερασπιστών της Αθήνας – και φθάνει σε μία ώρα στην Αθήνα. [...]

[Η νέα κοινωνία]

Είχαμε αφήσει τον ταξιδιώτη μας του 1836 στο ίδιο ύψωμα απ' όπου είχε αντικρίσει την Αθήνα πρώτη φορά το 1832. Απορημένος, ψάχνει με το μάτι να βρει τα γκριζωπά τείχη της πόλης, με τις στενές πύλες τους. Έχουν εξαφανιστεί, δίχως

ν' αφήσουν ίχνη, και μια καινούργια, χαρωπή πόλη ανοίγεται μπροστά του. Κατά μήκος της οδού Ερμού, βλέπει στην αντικρινή άκρη της τους άσπρους τοίχους ενός επιβλητικού κτηρίου. Είναι το Κυβερνητικό μέγαρο που ξεπρόβαλλε απ' το χώμα. Θέλει με μια ματιά να προσανατολιστεί με τις αρχαιότητες, με το Θησείο και την Ακρόπολη. Βρίσκονται στην αρχαία τους θέση, αλλά από το ύψωμα του φρουρίου τον χαιρετά ένας ναός που δεν υπήρχε εκεί πριν. Κοιτάζει αριστερά, προς το ύψωμα της πύλης των Πατησίων. Εκεί απάνω έκανε τον καθημερινό του περίπατο. Και κει τώρα καμιά πύλη, κανένα τείχος. Μεγάλα τετράγωνα καλοχτισμένα σπίτια υψώνονται στη θέση τους και μαύρα σύννεφα καπνού που ανεβαίνουν από το Νομισματοκοπείο και άλλα έργα, τον πληροφορούν ότι εδώ λειτουργεί μια φάμπρικα. Επιτέλους τα καταφέρνει να πεισθεί ότι βρίσκεται πραγματικά στην Αθήνα. Κοιτάζει μπροστά του, στην είσοδο της πόλης, τους πολύ γνωστούς του λόφους της στάχτης που επιμένουν να βρίσκονται στη θέση τους, σαν απόδειξη ότι οι Αθηναίοι, πριν από μια γενιά, είχαν κάνει επικερδή σαπυνοποιεία.

Ησυχασμένος ο ταξιδιώτης μας μπαίνει στην πόλη και φθάνει στο παλιό Ξενοδοχείο. Αλλά, τώρα έχει μετονομαστεί από Hôtel d'Europe σε Hôtel Royal. Η κυρία Καζάλι τον υποδέχεται όπως άλλοτε και λογαριάζει προκαταβολικά, όπως άλλοτε, το πιθανό κέρδος. Αυτό είναι το δεύτερο πράγμα, μετά τους λόφους της στάχτης, που έμεινε ανάλλαγο. Μόνο που γέρασαν και τα δυο κατά τέσσερα χρόνια.

Αφού Ξεκουραστεί λίγο, θέλει να βγει γιο να επισκεφθεί παλιούς γνωστούς, και ζητάει τον παλιό του υπηρέτη, χωρίς να προσέξει ότι μιλά κιόλας μ' αυτόν. Το παιδί έχει παρατήσει το φαρδύ παντελόνι και το κοντό σακάκι, και στέκει μπροστά του με άσπρο παντελόνι, μεταξωτό γιλέκο και μαύρο φράκο. Ψάχνει στην αρχή τους τοτινούς πατέρες της πόλης, τα δεκατρία μέλη της Δημογεροντίας, αλλά μερικούς δεν τους αναγνωρίζει, γιατί κι αυτοί επίσης έχουν βγάλει τις φουστάνες και φορέσανε φράκο. Άλλοι πήραν, εν τω μεταξύ, υπουργικά χαρτοφυλάκια ή έγιναν διοικητές επαρχιών, γίνανε τακτικοί και έκτακτοι κρατικοί σύμβουλοι, και τώρα βρίσκονται σε συνεδρίαση. Μονάχα ένα μέρος απ' τους τοτινούς συναδέλφους του Ξαναβρίσκει στην ίδια θέση, όπου είχε συνηθίσει να τους βλέπει πριν, όσο συχνά το επιτρέπανε οι άλλες ασχολίες τους. Έχουν μείνει τίμιοι καταστηματαρχες, παραμένουν με το ίδιο ανάλλαγο κοστούμι, διατηρούν τα ίδια έθιμα. Τους βρίσκει στα παλιά στενά μαγαζάκια τους, στο παλιό παζάρι και έχουν, όπως τότε, καφενεία, καπνοπωλεία και άλλα καταστήματα. Γεμάτος χαρά αγοράζει από έναν απ' αυτούς ένα φέσι και το φορά. Μόλις όμως έχει προχωρήσει εκατό βήματα και πρέπει να προσέξει ότι ο κόσμος δεν το βρίσκει όπως παλιά το πράγμα εν τάξει όταν ένας καλοντυμένος φράγκος πάει στο δρόμο με κόκκινο φέσι. Επειδή δεν θέλει να γίνει θέαμα, δίνει το φέσι στον υπηρέτη του και φοράει Ξανά το καπέλο του.

Σουλατσέρνει ακόμη πάνω-κάτω σε μερικούς δρόμους. Παντού νέα πρόσωπα, νέα σπίτια, νέα ήθη. Τα υπολείμματα απ' τους παλιούς κατοίκους έχουν κατακλυσθεί μέσα σ' ένα καινούργιο πολυάριθμο πλήθος νέων κατοίκων. Μονάχα η παλιά σκόνη στριφογυρίζει ακόμη στους δρόμους. Εδώ, Βαυαροί στρατιώτες παζαρεύουν με Αρβανίτες χωριάτες σταφύλια και λαχανικά, βρίζοντας ταυτόχρονα σε βουνήσια διάλεκτο. Εκεί τσακώνονται μεταξύ τους Μαλτέζοι βαστάζοι, στην λαρυγγώδη, τραχιά γλώσσα τους. Μέσα στο ανάκατο πλήθος μπερδεύονται νεαροί υπάλληλοι και οι κυρίες κοιτάζουν απ' τα μπαλκόνια με τα λαρνιόν.

Ο ταξιδιώτης μας συναντά τον συνταγματάρχη Βάσο, που τον είχε επισκεφθεί στα 1832 στο Μενίδι. Φοράει στολή και φτερό στο πηλίκιο, είναι γεμάτος παράσημα και κρατάει απ' το μπράτσο την ακόμη όμορφη γυναίκα του, ντυμένη σύμφωνα με την παριζιάνικη μόδα.

Είναι σήμερα, το απόγευμα μιας γιορτάσιμης μέρας, αλλά δεν βλέπει πουθενά να χορεύουν. Εκφράζει στον μισθωμένο υπηρέτη του την απορία του: